

Сакральність українських пам'яток в Чеській Республіці

«Ми пішли в цю світову завірюху тільки тому, щоби наша Україна... могла проголосити, що хоче мати власне місце під сонцем...» - із листа фронтових стрілецьких частин до Загальної Української Ради, 11 листопада 1915 року.

Історичні паралелі, це ще й про те - коли наше минуле значною мірою визначає й наше майбутнє. Саме через це, ретроспектива подій більше як 100-літньої давності майже повністю тотожна з нашим сьогоденням: та сама битва за існування держави України й з тим самим ворогом зі сходу - росією.

Правда, тоді в еміграцію до Чехословацької Республіки втекли біля 20 000 українців, коли сьогодні кривава, російсько-українська війна - вигнала з домівок майже 500 000 громадян України, які у статусі біженців отримали тимчасовий притулок в Чеській Республіці.

Як та чим жили тоді, у міжвоєнні роки українці, події яких, у рідній країні - примусили їх перебраться на чеські та моравські землі а також - які справи та яку пам'ять залишили по собі наші співвітчизники з тих буремних часів та що варто вважати сакральним - й піде мова у цьому матеріалі...

За кілька останніх місяців, з часу повномасштабної російсько-української війни, інтерес до України та, особливо, до її героїчного супротиву російським загарбникам - суттєво зріс, причому не тільки до її збройних сил чи керівників країни але й до всього українського. Світ, ніби відкрив для себе не тільки незламну країну але і її громадян, їх мову, державні атрибути, звичаї, культуру тощо. Отже, цивілізація, шукаючи відповідь на питання стійкості та мужності українського народу, буде мусити звертати увагу на історію європейської країни зі столицею у Києві, яка майже чотири століття перебувала «в тіні» кількох північно-східних імперій.

При цьому, варто не забувати, що у багатьох країнах світу й, особливо - у Європі, українці були знані, як давня й самостійна нація а наші предки за сотні років здійснили чимало добрих справ та залишили своїм нащадкам у спадок чисельні історичні артефакти, частину з яких можна сміло віднести до сакральних пам'яток українства. Чи не найкращим прикладом такої спадщини можна, по праву, вважати Чеську Республіку.

Відомі українці в історії Чеської Республіки

Саме в цій центральноєвропейській країні можна знайти «сліди» багатьох відомих українців, одні з яких певний час діяли та проживали в Чеській Республіці а деякі там й - поховані, інші, які - ніколи навіть не були у цій країні, наприклад - видавались. Так, в Празі, на будові відомого Палацу Жофін (Palác Žofín) у 1956 році було розміщено меморіальну дошку відомому українському класику **Іванові Франку (1856-1916)**, який відвідав Прагу та виступив з промовою на I з'їзді слов'янської прогресивної молоді, 18 травня 1891 року. Там же, в Празі на вулиці Добровського (Dobrovského) 872/28 можемо побачити меморіальну дошку, на будинку в якому, в 1920 році проживав **Михайло Грушевський (1866-1934)** - Президент Української Народної Республіки.

Одним із сакральних українських пам'яток можна сміливо назвати **пам'ятник Т.Г. Шевченку в Празі** (автори пам'ятника - громадяни України, скульптори В.І. Зноба і М.В. Зноба та архітектор В. Дірова). Відомо, однак, що Тарас Шевченко ніколи не був в Празі, але з Чехією його пов'язує поема «Сретик» (1845) присвячена національному героєві Чехії Янові Гусу, яка оповідає про останні години життя і його боротьбу з католицьким духовенством в Чехії. Коли ж в 1876 році російська імперія, в черговий раз намагалась заборонити українську мову, то саме в Празі вийшло перше і нецензуроване видання «Кобзаря». Пам'ятник Т.Шевченку встановлено неподалік від середмістя Праги на площі Кінських в історичному районі Сміхов (адміністративно належить до району Прага 5) - посередині скверу перед представництвом ООН у Чеській Республіці. Образ Шевченка, втілений авторами празького пам'ятника, - це молодий поет, що лівою рукою до серця притискає сувій (імовірно, з власними поезіями). Для відображення обличчя поета за основу був взятий його ранній автопортрет. Монумент Шевченкові відкрив особисто Президент України В.Ющенко під час державного візиту до Чехії 25 березня 2009 року.

Скарби дерев'яної архітектури Закарпаття в Чехії

Справжніми скарбами архітектури можна вважати **народні дерев'яні церкви** колишньої Підкарпатської Русі (нині Закарпатської області), які є сакральними шедеврами не тільки для закарпатців але й для усієї України. Коли в 1919 році тодішнє Закарпаття увійшло до складу першої Чехословацької Республіки, чеські фахівці були першими, хто звернув увагу на унікальну особливість церковної архітектури краю. Упродовж десятиліття, стараннями чеських меценатів, письменників, учених - 5 церков із різних куточків краю були перевезені до тодішньої Чехії. Саме завдяки їх вивезенню вдалось втримати у доброму стані та зберегти ці сакральні будівлі.

Найстаршою на чеських землях українською архітектурною пам'яткою є церква Святої Параскеви в містечку Бланско, що на півдні Морави. Православна церква зведена в 1601 році й походить із Нижнього Селища, що поблизу Хуста. Українська церква мала прикрасити виставку сучасної культури в Брно в 1928 році. Та кошти на її купівлю й перевезення виділило Міністерство шкільництва Чехословаччини тільки в 1936 році. З архівів відомо, що допомагав встановлювати розібрану на фрагменти церкву талановитий закарпатський тесля Михайло Салейчук. Нині церква служить Чехословацькій Церкві Гуситській.

Другим шедевром є дерев'яна греко-католицька церква Успіня Богородиці, зведена на початку 18 століття, із закарпатського села Обава, що поблизу Мукачева. Її викупив і в 1930 році перевіз до Чехії підприємець і меценат Отто Кресшмер. Церква встановлена на Гусовій горі в містечку Нова Пака і славиться багато різьбленим іконостасом у стилі рококо з кінця XVII століття.

А в східно-чеському селі Кунчіце прописалась дерев'яна церква Архангела Михаїла, котра походить із села Глиняни, що поблизу Тячева. Церква збудована наприкінці 17 століття, її до Чехії в 1931 році перевіз відомий меценат Едуард Шебела.

В 1930 році із закарпатського села Велика Копаня до міста Добржіков помандрувала греко-католицька, дерев'яна церква Всіх Святих, зведена ще в 1669 році. За 16 тисяч крон її викупив і перевіз залізницею відомий чеський політик, перший міністр національної оборони Чехословаччини Вацлав Клофач. Після проведеної в 1931 році реконструкції церкву було відкрито а сам Клофач називав «добржіковським скарбом».

Пам'яткою української народної архітектури, донедавна, пишалась і Прага, де розміщувався (до пожежі, яка знищила будівлю у жовтні 2020 року) один з найкрасивіших дерев'яних храмів - греко-католицька церква Святого Архангела Михаїла. Вона була зведена наприкінці 18 століття в селі Великі Лучки, а перевезена до Праги в 1928 році як експонат до краєзнавчої збірки Національного музею в Празі. Церква була встановлена в садах Кінського в центрі туристичної Праги. Поблизу української церкви розташований і Швандовий театр, який довершує український акцент у цьому районі Праги. На сцені Швандового театру в 1924 році з великим успіхом виступав відомий театр Миколи Садовського.

Братські могили українців в Чехії

Вже у міжвоєнний період XX століття, через революційні події та Громадянську війну в тодішньому СРСР - тодішня Чехословаччина стала притулком для десятків тисяч українських емігрантів. Багато хто з них мріяв повернутися на Батьківщину, проте багатьом судилося померти на чужині. Так, на території Чехії похована ціла плеяда українських громадсько-політичних діячів, науковців, письменників, художників, військових. Це, зокрема, науковці Іван Горбачевський, Іван Пулюй, Іван Борковський, Федір Швець, Леонід Грабина; письменники Спиридон Черкасенко, Софія Русова, Наталена Королева та Василь Королів-Старий; представники творчої інтелігенції Михайло Бринський, Іван Кулець, Юрій Вовк, Микола Міленко; міністри, дипломати УНР, громадські та військові діячі Степан Клочурак, Аполінарій Маршинський, Максим Славінський, Дмитро Антонович, Кость Мацієвич, Микола Стаховський, Кость Лоський, Григорій Сидоренко, Микола Галаган, Олександр Вілінський, Євген Голіцинський, Іван Мірний, Микола Тобілевич, Арсен Чернявський та багато інших.

Найвідомішими українськими військовими похованнями на території Чехії є: меморіал у м. Лада в Под'єштеді, меморіал на Центральному кладовищі м. Брно, меморіал на військовому кладовищі у м. Ліберець, монумент загиблим воїнам УНР на міському кладовищі у м. Пардубіце та військові поховання у м. Йозефов.

Так, Український військовий меморіал у м. Лада в Под'єштеді, який ще відомий як Братська могила стрільців УГА (Українська Галицька Армія) був відкритий 20 жовтня 1921 року і присвячений українським військовополоненим Першої світової війни та загиблим воякам Гірської

бригади УГА. Хронологічно він є першим і одним із найбільших серед військових монументів, відомих на території Чехії. Автором проекту став скульптор, колишній чотар війська УГА, Михайло Бринський, який у своїй творчості неодноразова звертався до шевченківської тематики. У її ключі виконано центральну фігуру монумента - кобзаря із бандурою, над головою якого вирізьблено тризуб та цитата із поеми Т.Г. Шевченка «До Основ'яненка», з цитатою: «Не поляже, а розкаже, що діялось в світі, чия правда, чия кривда, чиї ми діти...». Обабіч кобзаря на півколонах вирізьблені бойові хрести УСС та УГА. Верхню частину центральної колони вінчає лавровий вінок із булавою та державою. На бічній частині пам'ятника розміщено написи чеською та німецькою мовами «Українці своїм полеглим братам». На задній стороні викарбувані імена загиблих. У 2008 р. на кошти Міністерства оборони ЧР військовий цвинтар із похованнями російських та українських військовополонених Першої світової війни, який розташовано за пам'ятником, було впорядковано і огорожено. 25.04.2013 монумент разом із військовим цвинтарем отримав статус пам'ятки культури Чеської Республіки.

Далі, [Український меморіал на Центральному кладовищі м. Брно](#), який був відкритий у листопаді 1923 року на місці поховання 154 українських вояків Першої світової та польсько-української війни. Пам'ятник споруджено у формі вертикальної стели зі скульптурою скорботної жінки нагорі та двома напівколонами, розташованими зліва та справа. На кожній півколоні викарбувано тризуби, а внизу розміщено написи чеською та українською. Напис зліва: «Obětem světové a polsko-ukrajinské války. Ukrajinská emigrace v Brně 1914-18 1918-23» («Жертвам світової та польсько-української війни. Українська еміграція м. Брно 1914-18 1918-23»). Посередині плити викарбовано текст: «На вічну пам'ять 154 Синам Української Землі, які як жовніри австрійської та російської армії впали жертвою світової війни 1914-1918 та героям української галицької армії борцям за волю державність України 1916-1923, що викинені польськими військами з під рідної стріхи зложили тут свої кости». Напис справа: «In memoriam hominum qui in muno bello et polono-ukrajínico vitam obtulerunt emigratio ukrajínica bronaе». Побіля пам'ятника знаходиться 15 українських поховань пізнішого періоду.

Ще один [український пам'ятник на військовому кладовищі в м. Ліберець](#), який був встановлений у 1927 році на місці поховання 27 бійців Гірської бригади УГА і присвячений воякам УГА, які перебували в Ліберці в таборі для інтернованих частин УГА. Виконаний за проектом відомого українського художника та скульптора Василя Касіяна, пам'ятник справляє глибоке емоційне враження, зображує тіло вбитого стрільця, над яким завмерли дружина та двоє малих дітей. Надзвичайною майстерністю позначена проробка кожної деталі монументу: типовий український одяг матері та дітей, форма, зброя та амуніція полеглого солдата Першої світової війни. Початково пам'ятник стояв на високому постаменті, який увінчувала чорна таблиця із білим написом: «На вічну пам'ять борцям Української Галицької Армії за волю і добро свого народа, що викинені ворогами з-під рідної стріхи зложили тут свої кости». Побіля нього були поховані українські військовики. На цьому постаменті було також розміщено скляні таблички зі списками похованих, які погано збереглись, як і центральна меморіальна таблиця. Ще у 1936 р. колишніми стрільцями УГА була розпочата кампанія по збору коштів на реставрацію пам'ятника. На зібрані кошти було, зокрема, відлито з металу нову меморіальну таблицю і знову встановлено на пам'ятник. На початку 60-х військова частина цвинтаря була перероблена у меморіальний комплекс жертвам світових воєн. Внаслідок цієї трансформації пам'ятник воїнам УГА було знято з постаменту і перенесено зі свого початкового місця. Висока мистецька вартість монумента і його скорботне послання добре пасували до ідеї всього меморіального комплексу, що, напевно, врятувало цей пам'ятник від знищення.

Цікавим є й [Монумент загиблим воїнам УНР на міському кладовищі у м. Пардубіце](#) роботи талановитої української скульпторки Оксани Лятуринської, який було відкрито 1 листопада 1932 р. на колишньому військовому цвинтарі м. Пардубіце (зараз центральний міський цвинтар). Композиційно цей пам'ятник являє собою стилізований хрест, спроектований на стелу. Частини хреста прикрашає геометричний візерунок, типовий для українського різьбярства по дереву. На нижній частині хреста розміщено тризуб, а під ним на самій стелі викарбовано імена загиблих солдатів. Нижню частину стели з обох боків оточують невеликі напівколоні з гербовими щитами, на яких з ювелірною майстерністю самою Оксаною Лятуринською вирізьблені архангел Михаїл та галицький Лев - символи двох культурних столиць України, Києва та Львова. На підніжжі постаменту напис: «Борцям за Україну», а нижче викарбовано згадку про замовника пам'ятника «Самопоміч українських емігрантів на північно-східню Чехію».

Й, останнім у цьому переліку слід назвати [Пам'ятник на братській могилі воїнів Української Галицької Армії у м. Йозефов](#), який було відкрито 10 серпня 1941 року, а виконав його чеський архітектор Антонін Вагнер за проєктом професора графіки Української студії пластичного мистецтва в Празі Роберта Лісовського. Ініціатором спорудження пам'ятника виступив кралоградецький відділ організації «Самопоміч українських емігрантів на північно-східню Чехію», яка розпочала збір коштів на його побудову у 1934 року. У грудні 1936 року було проведено ексгумацію 16 українських вояків, похованих неподалік у братських могилах загиблих військовополонених колишнього йозефовського табору. Місце братського поховання було означено хрестом із табличкою прізвищ померлих. У 1938 році комітет по спорудженню пам'ятника складався з наступних членів: голова, пор. Миколай Оборський, секретар, ст. десятник Петро Дяченко, скарбник, стр. Федір Дулеба; члени: інж. Петро Василюк, стр. Михайло Торський, стр. Микола Махник. Комітет провадив надзвичайно активну кампанію по збору коштів, його звернення пролунали навіть за океаном (див. вирізку з американських новин «Свобода»).

10 серпня 1941 року за сприяння УНО на місці ексгумації було урочисто відкрито новий пам'ятник. Композиційно він складається з високого козацького хреста, який височить над плитою, у центрі якого вирізьблено емблему ОУН: тризуб, центральна частина якого трансформована у меч. Підніжжя хреста оздоблено написом: «Спіть жертви борби за волю України». На могильній плиті під знаком ордена «Галицький хрест» викарбовано 25 імен полеглих воїнів. На фронтоні могильної плити зображені схрещені мечі, охоплені лавровим вінком. На тильній стороні хреста викарбовано напис: «Поставили українські військовики при У.Н.О. Р.Б. 1941», а справа на його боці написані імена творців монумента. Фактично до 2017 року, коли «Регіональне українське товариство у північно-східній Чехії» за сприяння Посольства України в ЧР провело реставрацію пам'ятника та його урочисте відкриття, монумент залишався невідомим ні українському, ні чеському загалу.

Продовжуючи тему поховань, не можна зупинити свою увагу лише на масових могилах, про які йшлося вище але й варто акцентувати увагу на багато чисельних похованнях відомих українців, які у свій час знайшли вічний спокій в чеській землі.

Поховання відомих українців в чеській землі

Історично склалось так, що демократична Чехословаччина, в міжвоєнний період - дала притулок понад 20 тисячам українських емігрантів. У той час в Празі розпочав роботу Український вільний університет та Український високий педагогічний інститут імені Михайло Драгоманова а також - українська гімназія. Ба, більше - навіть кілька років працював український сиротинець, який утримували на добровільні внески української громади. А в 1922 році, в чеському місті Подебради, розпочала свою роботу Українська господарська академія, яка фактично перетворила це місто на другий важливий центр українського життя в міжвоєнній Чехословаччині. При цьому, немало українських емігрантів залишились у Подебрадах до кінця свого життя і багато з них там поховані.

Однак, [найбільше поховано на Ольшанському кладовищі в Празі поблизу православної церкви Успіння Богородиці](#), хоч деякі могили й розкидані на інших кладовищах столиці. Так, на Страшніцкому кладовищі спочиває **Іван Кулець** - керівник Української мистецької академії, відомий художник, чиї твори нині зберігаються в Національній галереї Чеської Республіки. Там само похована і перекладачка, молодша сестра Лесі Українки **Оксана Косач-Шимановська**. На празькому, Виноградському кладовищі Святого Матєя похований видатний учений-хімік, перший у європейській історії міністр охорони здоров'я **Іван Горбачевський**. На цвинтарі «Мальвазинки» знайшов останній прихисток відомий винахідник, астроном і перекладач **Іван Пулюй**. На Страшніцкому кладовищі спочиває **Іполит Ольгерд Бочковський** - археолог, який серед перших у своєму відкритому листі сповістив світ про Голодомор в Україні.

Чи не найкращим джерелом українських поховань, в Чеській Республіці можна вважати Інтернет-ресурс «Український меморіал», який зазначає, що «Кладовища в Чехії подібні до садів. Могили вкриті травою та різнобарвними квітами. Скромні пам'ятнички ховаються в зелені листя. Коли посутеніє, кладовище підсвічується маленькими запаленими свічками... І яким би не було жорстоким життя, на кладовищах завжди панував мир. І під час війни, і за Гітлера, і за Сталіна, під час усіх окупацій». Саме на це джерело посилається і Посольство України в Празі, яке за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ України та у співпраці з такими, українськими громадськими організаціями Чеської Республіки, як: Міжнародна асоціація українців «ЄвроМайдан», «Регіональне українське товариство Східної Чехії», «Українська ініціатива в ЧР», «Українська профспілка в ЧР» упродовж 2017-2020 років - впорядковали більшість українських

могил та здійснили оплату оренди місць поховань, таких. Серед них, наприклад й поховання [Клочурака Степан Степановича - закарпатського громадсько-політичного діяча, журналіста та президент Гуцульської республіки](#) (27.02.1895-08.02.1980), який народився в селі Чорна Тиса, що на Рахівщині, Закарпатської області.

Українські сліди в Чехії - сакральні

В цілому, визначних пам'яток, саме українського походження та пов'язаних з Україною, в Чеській Республіці, немало, причому не тільки в Празі. І, чи не всі вони, починаючи від дерев'яних, архітектурних пам'яток й закінчуючи могилами відомих українських діячів, можуть претендувати на сакральність. Адже відомо, що, наприклад, сакральна дерев'яна архітектура України у світовій спадщині - одна з найкращих в Європі. Через це українська сакральна спадщина - може слугувати ще й ресурсом для пізнавальних видів туризму. Тим паче, що останні роки, завдяки відродженню інтересу до національних історико-культурних цінностей, зросла увага науковців до сакральної архітектурної спадщини. Її вивчення та осмислення допомагає уявити духовний і матеріальний культурний простір, у якому формувався український народ і нарощувався його творчий потенціал, що дав змогу створити своєрідні культові пам'ятки, в яких найбільше виражені національні риси розвитку сакральної культури.

Щодо туристичної сфери, то - сакральний туризм, поряд з паломницьким та екзотеричним, чомусь віднесено до більш узагальнюючого різновиду - релігійного туризму. При цьому, останні - різновид туризму, пов'язаний з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, що прямують до святих місць і релігійних центрів, що не зовсім стосується вищенаведеного. **Отже, очевидно що «сакральний туризм», це дещо більше, ніж «різновид, де турист під час відвідування певних місць створює, відновлює або підкреслює зв'язок з уявним потойбічним».** Особливо, стосовно історичних, українського «сліду», зокрема - в Чеській Республіці.

Замість висновків - кілька порад

З цього приводу, заслуговують на увагу всі ті зусилля, які вже було зроблено та до яких ще варто докластись, у майбутньому: органам української влади, як в самій Україні так і за її межами, громадським організаціям що діють в Чеській Республіці, українським активістам та небайдужим громадянам Чехії, щоб продовжити вивчення життя та діяльність українства в цій країні а також – продовжити оприлюднення нових фактів - «українських слідів», з метою систематично інформувати всіх зацікавлених у знаходженні таких.

Більше того, було б непогано, якби Україна якнайшвидше доєдналась до програм Євросоюзу, як-то Erasmus+, Erasmus Mundus та інших, стосовно реалізації, наприклад, взаємних екскурсій між школярами європейських країн, які організуються та здійснюються навчальними закладами на літніх канікулах. Подібні поїздки здійснюються на дотаційні основі, з метою ознайомити молодь з життям в інших країнах ЄС. Саме в такі екскурсії, насамперед для українських школярів, варто включити відвідання вищеперерахованих сакральних, для українців місць, в Чеській Республіці.

Такий підхід буде актуальним та корисним ще й через те, що на сьогодні, практично - жодна туристична агенція чи компанія, як в Україні так і в Чеській Республіці не пропонують екскурсій, наприклад, з відвідання сакральних українських пам'яток в Чехії, не кажучи вже про багаточисельні місця поховань визначних українців в Чеській Республіці. Виключенням, що й підтверджує вищевказане, можуть слугувати пропозиції, наприклад, «доторкнутися до давньої мудрості друїдів, зрозуміти основні закони, використати потужну природну енергію чеської впадини, так само як її використовували великі містики, езотерики, алхіміки всіх часів і народів для розвитку власних здібностей, збільшення енергетичного потенціалу і духовного переродження», що [пропонуються Чеським клубом в Україні, в ході туру «Чехія екзотерична».](#)

Отже, в Чеській Республіці, як бачимо - чимало пам'яток, які тісно пов'язані з українцями та стосуються України й, особливо - її минулого. Важливо, що як вже зазначалось вище – українська тема, сьогодні, через трагічні події кривавої війни, як ніколи - актуальна для всього світу й для сучасної Європи, зокрема. І, саме через це, чи не кожна історична пам'ятка, дерев'яні архітектурні шедеври з України, меморіальні комплекси та братські могили українських вояків а також - поховання окремих, визначних осіб українського походження, мають на території Чеської Республіки, по крайній мірі для самих українців - особливу цінність та є сакральними, однозначно.